

**O'zbekistan Respublikasi` Xalí`q bilimlendiriw
ministrligi**

Ajiniyaz atindag' í`

No'kis ma'mleketlik pedagogikalı`q institutı`

Fizika-matematika fakulteti

Miynet ta'limi bag'darı`nı`n`

4g-kurs studenti Dawimova Dilafruz

«Miynetti oqitiw metodikasi» pa'ninen

**«QARAQALPAQ MILLIY NAG'ISLARI
HAQQINDA TU'SINIK»**

atamasındag'ı jazg'an

KURS JUMISI

Kafedra basli'g'i': _____ dots.B.Ibragimov

Ilimiy basshsi': _____ dots.B.Ibragimov

Tayarlág'an: _____ D.Dawimova

No'kis - 2015

QARAQALPAQ MILLIY NAG'ISLARI HAQQINDA TU'SINIK

REJE:

- ❖ **Kirisiw**
- ❖ **Qaraqalpaq nag'ishiliq o`nerinin`
rawajlaniwi**
- ❖ **Nag`is elementlerinin` su`wretleniwi**
- ❖ **Buyim ushin nagis kompozitsiyasin siziw**
- ❖ **Ren` tu`sinigi ha`m onin` nag'ishiliqta
tutqan orni**
- ❖ **Nag`is elementlerin sizip u`yreniw**

KIRISIW

G`a`rezsizlik sharapatı menen jaratılǵan «Kadrlar tayarlaw milliy da`stu`ri» ta`lim tarawın o`tmishten qalg`an idealıq qaraslar ha`m sarqıtlardan tolıq qutılıw, joqarı ma`nawiyat ha`m a`dep-ikramlılıq talaplarg`a juwap beriwshi sapalı bilimge iye kadrlar tayarlaw ha`m olardıń sıpatın xalıq aralıq standartlar da`rejesine ko`teriwdi na`zerde tutadı. Xalqımız o`mirinde ju`z berip atırǵan o`zgerisler o`ner tarawına da belgili da`rejede o`z ta`sirin o`tkizbekte. Solay eken, o`ner ha`zirgi ku`nde insan o`mirin ja`ne de go`zzal etiw, og`an estetikalıq ruwxıy azıq beriwı kerek.

Go`zzalıq sırların u`yren`iw arqalı insanlarg`a tiyisli jaqsı pa`ziylet-keleshekke jetelew boyınsha basqa taraw oqıtıwshısı xalıq o`nermentshiligi qol o`neri bere alatug`ın wazıypanı atqara almaydı. Shınında da, talaba ha`m jaslardı estetikalıq ha`m ruxiy kamalg`a jetkeriw, olarg`a ha`r ta`repleme ruwxıy azıq beriwde «Xalıq o`nermentshiligi» pa`ninin` imkanıyatları ken`.

Xalıq o`nermentshiligi pa`ninin` nag`ısshılıq, ag`ashqa nag`ıs oyıw boyınsha shınıǵ`ıwları talabalarda ruwxıy ag`artırıwshılıqtın` ajıralmas bir bo`legi esaplang`an ko`rkem xalıq a`meliy o`nerin ha`m a`dep ikramlılıqtı rawajlandırıwǵa xızmet etedi. Xalıq do`retpesi bala ta`rbiyasında a`hmiyetli orındı iyeleydi. Keleshek a`wladtı ko`rkem o`ner sezimtalılıǵı jag`ınan bay, o`zinin` pikirin erkin ayta alatug`ın, bilimli, miynet su`ygish etip ta`rbiyalawda xalıq o`nermentshiligi a`hmiyetli orındı tutadı. Xalıq o`nermentshiligi pa`ninin` ja`ne bir o`zine ılayıqlı o`zgeshelikleri sonnan ibarat, bunday sabaqlarda talabalarg`a ko`rkem bilimlerden basqa ja`ne miynet ko`nlikpesin rawajlandıradı, olarda gu`zetiwsilik, ko`z aldın`a keltiriw, eslew, shamalaw obrazlı oyına keltiriw usag`an sıpatları da o`sirilip jetilisedi. Olardıń ko`rkem-estetikalıq sezimtalılıǵı do`retiwshilik, iskerlik uqıplılıǵı rawajlanıp baradı.

İnsannın` ma`nawiyati barlıq waqıtta o`ner jemislerine za`ru`rlik sezedi. Solay eken, o`nersiz jasap bolmaydı. Nag`ısshılıq o`neri xalıq a`meliy o`nerinde tiykarg`ı orındı iyeleydi. A`meliy o`nerdin` basqa tu`rleri sıyaqlı ko`rkem nag`ısshılıq ha`m ag`ash oymashılıq shınıǵ`ıwları da talabalardıń estetikalıq ha`m ko`rkem sezimin

ta'rbiyalaydı, olardıń keleshekte ku'ndelikli ha'm o'ndiris tarawlarındag'ı miynet iskerliklerin asıradı. Ol ha'r tu'rli do'retiwshilik sheshimlerde qatnasıp ko'rkem shıg'armalar jaratıwda tiykar bolıp esaplanadı. Ko'rkem sezimi o'sken, do'retiwshilik qa'biletke ha'm texnikalıq bilimlerge iye bolg'an insan bul sıpatlarg'a iye bolmag'an adamlarg'a qarag'anda o'zgeshelenip turadı.

Nag'ısshılıq o'nerin u'yretiw bir qatar waziypalardı a'melge asırıwdı waziypa etip qoyadı:

❖ talabalardıń ko'rkem do'retiwshilik qa'biletleri ha'm ko'rkem sezimtalılıgın asırıw;

❖ nag'ısshılıq ha'm ag'ash oymashılıg'ı tuwralı talabalardıń bilimlerin ken'eytiw;

❖ qaraqalpaq xalıq a'meliy o'nerinin` milliy ko'rkem da'stu'rleri menen tanıstırıw;

❖ talabalarda xalıq a'meliy o'nerine mehirin oyatiw;

❖ talabalardıń minez-qulqı, miynet, estetikalıq ta'rbiyasın qa'liplestiriw;

❖ qaraqalpaq ha'm o'zbek xalıq a'meliy o'nerinin` belgili xalıq ustaları menen tanıstırıw.

Bul qollanba tek xalıq a'meliy o'neri tarawında nag'ısshılıq ha'm ag'ash oymashılıg'ı o'neri shınıg'ıwların oqıtıw metodikasın u'yren'iwde paydalı bolıp g'ana qalmastan, al talabalardıń pedagogiykalıq a'meliyatında da paydasın tiygizedi. Oqıwshılar bul qollanbadan paydalanıwında, o'zleri jasap atırğ'an awıl, rayon, qalalardıń, jergilikli materiallarına, jergilikli a'meliy o'ner ustalarının` milliy ko'rkem da'stu'rlerine tayanıp is tutsa shınıg'ıwlar belgili bir na'tiyje beredi dep esaplaymız. Nag'ısshılıq ha'm ag'ash oymashılıg'ı shınıg'ıwları talabalardıń fantaziyasın rawajlandıradı, ko'rkem o'ner sezimin tu'rlendiredi, olardıń do'retiwshilik qa'biletlerin erte iyelewge ja'rdem beredi. Nag'ıs ushın ha'r tu'rli buyımları tayarlawda qatnasıw oqıwshıg'a teren, unamlı ta'sir ko'rsetedi. Miynet protsestı talabalarga formalar jasawdın` nızamlılıqların, detallardıń go'zzallıg'ın, material ha'm ren'lerdin` imkaniyatların bilip alıwg'a ko'meklesedi.

QARAQALPAQ NAG'ISSHILIQ O'NERININ RAWAJLANIWI

Negizinde xalıq a`meliy o`neri a`yyemgi zamannan berli xalıq tutınıp kiyatırğ`an milliy buyımlar menen zatlarg`a qıya, iyrek, tolqın ta`rizli sızıqshalar ha`m shen`ber yarım shen`bersheler salıp oyıp islengen a`piwayı bezewden baslanıp, ha`zirgi da`wirdegi a`tirapımızdı qorshag`an ta`biyat qubılısın ag`ashqa, su`yekke, keramika, ren`li metallar ha`m gezlemege su`wretlenetug`ın syujetli nag`ıslar menen bezewge shekemgi joqarı rawajlang`an ko`rkem o`ner tu`rine kelip jetti. Tariyxıy jazba estelikler menen arxeologiyalıq dereklerge qarag`anda, Qaraqalpaqstan jerinde xalıq a`meliy o`neri bunnan eki yarım mın` jıl burın, ha`r bir da`wirde o`zine ta`n o`shpes iz qaldırıp, bir neshe taypalardın` do`retiwshiligi qamtıp alıw menen qa`liplesip ullı ma`deniy miyrasqa aynalg`an.

Bezew ha`m xalıq a`meliy qol o`neri adamlardın` miynet etiw protsesinde qa`liplesip olardın` ku`ndelikli turmısı ha`m ha`r qıylı turmıs za`ru`rlikleri menen tıg`ız baylanıslı rawajlangan. En` da`slepki qol o`nerinin` do`retpeleri tas da`wirinde ushırasadı.

Xalıq a`meliy bezew qol o`neri o`zinin` haqıyqıy go`zzallıg`ı ha`m ko`rkem milliy da`stu`rligi menen ajralıp turadı. A`yyemnen kiyatırğ`an keyin ala da`stu`rge aynalg`an zatlar nag`ıs, su`wret, boyaw tu`rlerin islep shıg`ıw orınlaw usılları ha`m jolları bolıp, bular a`wladtan-a`wladqa o`tip kelgen.

A`yyemgi zamanlarda jazıw sızıw bolmag`an da`wirde, adam o`z oyın tasqa, su`yekke, ag`ashqa oyıp qashap tu`sirip kelgen. Ha`zirgi «su`yek oyıw», «ag`ash oymashılıg`ı o`neri» degen so`zler sol a`yyemgi zamanlardan qa`liplesken ug`ımlar esaplanadı. Bunnan biz qaraqalpaq xalqının` nag`ısshılıq bezew o`neri de usı waqıtları baslang`anın ko`remiz. Keyinirek kiyiz basıw, o`rmek toqıw, kesteshilik ha`m t. b. o`nerler payda bola baslag`an.

A`yemgi da`wirlerde ag`ashqa, tasqa, su`yekke tu`sirilgen oyıw tan`balar (ierolifler) keyin ala kiyizge, ushıg`ag`a, bo`zge ha`m t. b. zatlarg`a salınatug`ın bolg`an. Biz bunnan oyıw-bezew belgi tan`baları o`mir turmıs sha`riyatınan u`rp-a`det, salt-da`stu`r ta`sirinen payda bolg`anın ko`remiz.

Xalıq a`meliy o`neri ha`r bir xalıqta bar bolıp, olar buyımlardı tayarlawda qollanılatus`ın materialı, forması, du`zilisi, ren`i, bezewi menen bir-birinen parıqlanadı. Sonday-aq, mın` jıllar dawamında xalıq ustaları do`retiwshiliginde qollanıp kiyatır`an ko`rkem da`stu`rler bolıp ta esaplanadı. Bul o`zgeshelik ko`birek ha`r bir xalıqtın` jasap atır`an ortalıg`ı, ta`biyatı, shug`ıllanatus`ın jumısına baylanıslı boladı.

Qaraqalpaq xalqının` bir neshe a`sirler dawamında uzaq tariyxına ko`z taslasaq, el ishinde, qolı gu`l, on barmag`ınan bal tamg`an o`nerment bolg`anın ko`remiz. Olar do`retken o`ner shıg`armaları qansha zamanlar uzaq waqıtlar o`tse de, o`shpesten ha`m joytılmay, bu`gingi ku`n kelip jetken.

O`tmishte, ata babalarımız do`retken u`y-u`skene buyımları kiyim-kenshekler, qara u`ydin` a`njamları sa`nli etip nag`ıslar menen bezelgeni ha`zirgi ku`nge deyin o`zlerinin` ko`rkemligi menen sulıwlıg`ın joytpag`an. Joqarı ko`rkem sezim menen teren` mazmunlı islengen nag`ıslar ko`rgwn adamdı hayran qaldırıp, ata-babalarımız o`tmishin tariyxın u`rp-a`detin, salt-da`stu`rin u`yretedi.

Nag`ıslardagi geybir belgiler adamdı o`zine tartiw ushın yaki ko`z, tilden saqlaw ushın nag`ısqa aylangan degen boljawlar bar. Ha`zirgi jasawshı xalıq bul nag`ıslardın` ko`rinisinin` mag`anasın yadtan shıg`arg`an. Tek erteklerde ha`m xalıq an`ızlarında geybir nag`ıslar tuwralı jazılıp qalg`an. Mısalı: «Sıyqırlı taraq» erteginde taraq nag`ıstın` qaraqalpaq xalq arasında duwalaw mag`anası berilgeni ayılğ`an.

Orta Aziya xalıqlarının` nag`ıslarının` ko`rinisinin` mag`anasın ashıp beriwde du`n`ya alımları shug`ıllanbaqta. Venger alımı Al`mashı ha`m nemets alımı Karun «qoy mu`yizi» nag`ısının` mag`anasın, qoy mu`yizine uqsashlıg`ı bolganlıqtan usı mag`anasın bildiredi degen. Al Rossiya alımı Shkayder «qoy mu`yizi» nag`ısının` mag`anası «o`mir tiregi» ekenin, orta a`sirde İrannan shıqqanın aytqan.

Qırğ`ız nag`ıslarının` mag`anasında haywanat du`n`yası, o`simlikler ha`m ta`biyattag`ı ko`rinisler bekkemlengen bolsa, xudojnik Rudin menen tariyxshı Berishtami toqıwshının` o`zinin` xojalıg`ında bolatus`ın ku`ndelikli jumıslardı nag`ıslar menen ko`rsetken dep o`tken.

Nag'is arabsha so'z bolip, «*su'wret, gu'l*» degen mag'anani an'latadi. Qus, haywanat, ja'nlikler, o'simlik, u'y, ruzger buyımları, geometriyalıq ha'm t.b.elementlerdi stilizatsiyalap ko'rsetip, ma'lim ta'kirarlanıwınan payda bolgan bezew.

Qaraqalpaq xalıq a'meliy o'neri nag'islarag'a ju'da' bay bolip, onın' o'mirindegi sandıq, sabayaq, at erleri, ergenek, u'sti bas kiyimler, saz a'sbapları, u'y- ruzger buyımlarına salıng'an nag'islar adamdı eriksiz o'zine tartadi ha'm ko'rkem, estetikaliq zawıq bag'ishlaydı. A'lbette, bul tartımlı sulıw nag'islar usınday tayar halında birden ju'zege kelgen emes, olar uzaq jıllar dawamında rawajlanıp kelgen. Solay etip, jan'a nag'is elementlerin on barmag'ı o'nerli, sheber a'jayıp kesteshiler, ag'ash ustaları, zergerler, mıskerler, gu'lalshılar, toqıwshılar ta'repinen jaratıp kelingen.

Qaraqalpaq xalıq a'meliy o'neri buyımları o'zinin' estetikaliq sulıwlıg'ı, ko'rkemligi, milliy o'zgesheligi menen basqa xalıqlardın' a'meliy o'neri buyımlarınan ajıralıp turadı.

Qaraqalpaq nag'ısı o'zinde da'slepki tiykarlardı saqlap qalg'an qımbatlı tariyxıy miyras sıpatında onı jaratqan xalıqtın' etnikalıq tariyxı ha'm etnogenezisın u'yren'iwde biybaha tiykarıg'ı derek bola aladı. Sonın' ushın da onı su'wretlew «fol'klor» dep ataydı. Bezew nag'islardın' sha'rtli tili o'mirdi ,ir pu'tin halında barlıq ren'be-ren'ligi menen ulıwmalastırılğ'an formalardı oydan jan'landırıw imkanın beredi. Nag'is a'lemnin' ko'rkem modelin su'wretlew din' en' a'yyemgi usılı da bolıp esaplanadı.

Qaraqalpaq ko'rkem o'nerinin' du'zgen o'zgesheligine qaramastan bul ko'rkem-o'nerde qon'sı ha'm ha'tte uzaq jerlerde jasaytug'ın xalıqlardın' o'nerinin' ulıwma belgileri bar ekenligin ko'riwge boladı. Bul do'retiwshilik birge jasaw, bir ma'denyattı ekinshi ma'denyattın' o'zine sin'dirip jibergenligin an'latpaydı. Al bezewlerdin' nag'is salıw motivlerin yamasa isleniw a'disin o'z da'stu'rine ılayıqlastırıp so'zsiz qayta islew mu'mkin bolğ'anınsha bir birewden o'rnek alıw jolı menen ten'dey rawajlanıp kelgen. Bul bizge qaraqalpaq xalqının' basqa xalıqlar menen qarım-qatnastın' a'zelden bar ekenligin da'lylleydi.

NAG`IS ELEMENTLERININ` SU`WRETLENIWI

Qaraqalpaq nag`ısshılıq o`neri o`nermentshilik, keste tigiw o`neri menen baylanıslı, bular xalıqtın` ko`rkem o`nerge bolg`an intasın arttırıp, estetikalıq ta`rbiyasın bayıtadı, ha`mme zat adamnın` psixologiyalıq oylawı na`tiyjesinde islenedi.

Adamnın` sheberligi menen islengen o`nerli isleri adamzat ja`miyetinde umıtilmas iz qaldıradı, adamg`a materiallıq ha`m ma`deniy zawıq beredi. Bul ko`rkem o`ner shıg`armada da o`z sa`wlesin tabadı.

Nag`ıs xalıqtın` milliy o`zgesheligin ko`rsetedi, nag`ıstı ha`r tu`rli formada islewge boladı. Nag`ıs ushın en` da`slep u`sh mu`yeshlik, do`n`gelek, romb ha`m t.b. formada sızıladı. Nag`ıs tiykarınan ta`biyat ko`rinisleri boyınsha salıng`an jaqsı, o`ytkeni ta`biyat a`jayıp ko`rinislerdi adam ushın sawg`a etedi. Adam ta`biyat ko`rinisleri tiykarında ren`ler, sulıwlıq ha`m t.b. haqqında bay tu`sinikke iye boladı.

Adam ta`biyat ko`rinislerin ertektegidey salıwg`a, onın` go`zzallıg`ın nag`ıs retinde beriwge qızıqsınadı, ta`biyattın` barlıq sulıwlıqların u`yren`edi onı o`z turmısında paydalanadı. Son` nag`ıs arqalı bere aladı.

Al Qaraqalpaqstannın` nag`ıs salıw o`neri respublikamızdın` ta`biyat ko`rinislerine tiykarlang`an. Bul arqalı xalqımızdın` tuwılg`an u`lkege su`yispenshiligi, ta`biyatına qızıg`ıwshılıg`ı artadı. Nag`ıs salıw o`neri tek ta`biyat ko`rinislerine tiykarlanbastan, xalıqtın` milliy da`stu`rleri menen ku`n ko`ris, turmıs sharayatına da tiykarlanadı.

Qaraqalpaq nag`ıs elementlerinin` basqa xalıq nag`ıslarına qarag`anda ayırmashılıg`ı, nag`ıs elementlerinde haywan, qus, o`simlik, ja`nliklerdin` ha`m u`y-u`skene buyımlardan real su`wretleniwi emes, al ayırım bo`lekleri su`wretlenip ko`rsetiledi.

Qaraqalapaq xalıq nag`ısları o`zinin` ra`n` ba`ren`ligi, ko`p tu`rliligi, kewilge qonımlılıg`ı, zawıq bag`ıshlawshı elementlerinin` u`ylesimlilik menen ajıralıp turadı. Nag`ıslarg`a ta`biyattın` o`zinin` tiykar etip alıng`anlıg`ı onın` qunlı ta`repi. Nag`ıslar o`simliklerge, gu`llerge, haywanlarg`a, quslarg`a, ja`nliklerge,

olardın` mu`shelerine, ha`r qıylı ta`biyattag`ı zatlarg`a qarap tan`lap alınadı. Nag`ıslarda usı na`rselerge uqsaslıq belgileri sezilip turadı.

Qaraqalpaqstan nag`ıs salıw o`neri a`piwayı na`rseden baslanadı. O`ytkeni bunda a`piwayı bir zattı salıw jobalastırıladı. Sol a`piwayı na`rse arqalı ko`rkem nag`ıs salıw o`neri ulıwmalıqqa o`tedi. Bul na`rse nag`ıs salıwshının` do`retiwshiligine baylanıslı. Saz nag`ıs salıwg`a fantaziyalıq oylar tiykarg`a alınadı. Usınday a`piwayı nag`ıs salıwdı oqıwshı jaslar u`lgi alıw jolı menen u`yren`edi.

Na`zer salıp qarag`anımızda, ha`r qanday nag`ıstın` tuwrı ha`m iymek-iyrek, ushları shıyratpaqlang`an (spiral yamasa sınıq) sızıqlar, dog`alar, tuwrı to`rt mu`yeshlik, tuwrı mu`yeshlik, u`sh mu`yeshlik, ten` qaptallı-eki ta`repi ten`, ta`repli-u`sh ta`repi ten`, kvadrat, romb ha`m t.b. sıyaqlı a`piwayı elementlerdin` qospalı birlespesinen ibarat ekenligin bilemiz. Sonlıqtan da`slep nag`ıstın` usı elementlerinin` qaysılarınan turatug`ınlıg`ın anıqlap alıp, son`ınan olardın` nag`ıs quramında o`z-ara u`ylesip tu`yinlesetug`ınlıg`ına itibar beriwimiz kerek.

Ta`biyattın` o`zi ten` salmaqlılıqta bolıwdı qa`leydi, usı qa`siyet nag`ıslarg`a da o`tken. Bunı basqasha aytatug`ın bolsaq, nag`ıs elementlerinin` onın` quramında simmetriyalı bolıp jaylasatug`ınlıg`ın an`latadı. Bul tiykarg`ı nag`ıs u`lgisin onın` tik yamasa ko`ldenen` orta sızıg`ı (simmetriya ko`sheri) arqalı bu`klegenimizde, usı sızıq arqalı bo`lingen nag`ıstın` ha`r qıylı eki yarımının` bir-biri menen u`stpe-u`st tu`sip betlesetug`ının an`latadı.

Nag`ıslar ta`biyattag`ı zatlardın` nusqaları sıpatında tan`lap alınadı. Nag`ıslar gu`ller, ja`nlikler, haywanlarg`a, zatlarg`a baylanıslı ha`m geometriyalıq bolıp bo`linedi. Mısalı, g`awasha gu`l, qumırısqa bel, shayan quyırq, qus tili, qoy tisi, shaqmaq, shılawısh, kelep ag`ash, ha`m basqa ko`plegen tu`rleri qollanılğ`an. G`Qoshqar mu`yızG` nag`ısı qaraqalpaq ag`ash oymashılıg`ının` en` ayırmashılıg`ınan biri bolıp tabıladı. Ag`ash buyımlarında nag`ıstın` geometriyalıq tu`ri ko`p qollanıladı. Bul oyma nag`ıstın` ken` tarqalg`an tu`ri bolıp, onda geometriyalıq figuralar u`sh, to`rt, bes, altı ha`m t.b. mu`yeshlikler, olardın` ha`r qıylı o`z-ara jaylasıwları, iyrek sızıqlar ja`rdeminde nag`ıslardın` quramalı u`lgileri keltirip shıg`arılğ`an. Ustalar bulardın` arasında a`sirese do`n`gelektin` ishine ha`r

qıylı ko`rinistegi nag`ıslardı oyıwdan ken` paydalang`an. Olardan shubal nag`ıs, shaqmaq, espe, suw nag`ıs, ha`rdem qıyal ha`m t.b. ko`rsetip o`tiw mu`mkin. Xalıq a`meliy o`nerinin` kesteshilik tu`rinde o`zinin` sulıwlıg`ı menen ko`zge tu`setug`ın nag`ıs «qoralı gu`l» barlıq jerde taralg`an, bul qorshalg`an gu`l ma`nisin bildiredi. Gu`lli motiv ushları do`n`geleklengen ha`m do`n`gelek formag`a iye eki sızıq penen jiyeklenedi. Ayırım jag`daylarda sızıqlar vertikal ko`sherde tu`rleri biriktirilgen jip mu`yız forması beriledi. Gu`lli motiv ortada mınaday variantlarg`a iye atanaq ta`rizli, juldızsha ta`rizli, gu`l japıraqlı «qoralı gu`l» ba`rinen ko`birek qızıl kiymeshekte qollanıladı. Qara suknog`a gu`l nag`ıslı lentalardı ritimli izbe-izlik penen qızıl, sarı, aq tu`rlerin tigiw ren`li ta`sirdi payda etedi. Qorshawshı sızıqlar ha`m ishindegi gu`l a`dette ren`i boyınsha ha`r qıylı. Sheberlerdin` gu`lli ren` menen ba`rqulla bezewge tırısıwı belgili. Jalg`ız gu`l su`wretlenbey, qora menen qorshalg`an bag` su`wretlengen. Japıraq nag`ıs motivi tereklerdin`, tog`aydın` su`wretinen ibarat. A`dette u`sh-to`rt tayan ba`rqulla shl ba`rqulla u`sh mu`yeshli tirepberdige ornatılğ`anı su`wretlengen, bul tirepberdide turg`an elka su`wretin eske tu`siredi.

Qaraqalpaqstannın` ko`p g`ana milliy kiyimleri nag`ıslar menen bezelip tigilgen. Bul na`rse Qaraqalpaqstanda nag`ıs salıw o`nerinin` anag`urlım joqarı ekenligin ko`rsetedi. Bunday nag`ıslar ko`binese ilimde, o`n`ir monshaqlarda, kiyimlerde ha`m ag`ashlarda bolg`an.

Ko`rkem nag`ıs salıw o`neri adamlardın` sulıwlıqqa bolg`an ha`wesin arttıradı. Ha`r qıylı zatlarg`a salıng`an nag`ıslar muzeylerde saqlanıp, xalqımızdın` turmısın ko`rsetiwde jaqsı baylıq bolıp esaplanadı. Xalıq o`zinin` ma`deniy miyrasların saqlap keldi. Bul miyraslar bu`gingi ku`ni jaslar ushın za`ru`rli ha`m qımbathı material xızmetin atqarmaqta.

Qaraqalpaq nag`ıs salıw o`nerinin` o`zine ta`n o`zgeshelikleri bar. Ma`selen nag`ıs salıwshı ha`r bir nag`ıstın` ko`lemin, onın` qaysı ren`ge sa`ykes keliwleri, ko`rkemlik ta`repin aldın` ala anıqlaydı. Ayırım nag`ıslar mayda yaki ju`da` kishkene bolıp salınsa, ayırım nag`ıslar u`lken yamasa anıq tu`siwdi talap etedi. Nag`ıstın` go`zzal ko`riniwi onı salg`an adamg`a baylanıslı ha`r bir nag`ıs

qaraqalpaq xalqının` turmısın, ma`deniyatın sa`wlendiriwi kerek. Qaraqalpaq nag`ısları ko`binese kiyimlerde ko`ringen. Da`slep nag`ıslar quslardın` tuyag`ına megzes bolsa, ayırım nag`ıslar qoshqar mu`yizge uqsas bolg`an. Ornament so`zi latin tilinen alıng`an bolıp bul sulıwlıqtı nag`ıs arg`alı bildiriw degendi an`latadı.

Ayırım jag`daylarda shaqanın` bezelip su`wretleniwi de gu`l atı menen taraladı. Gu`lli bezewlerdin` ha`r qıylı variantları ushırasadı. Bular erik gu`l, paxta gu`l, qa`reli gu`l ha`m basqa da bir qansha atlar menen ataladı. Qa`reli gu`l bezewi to`rt gu`l japırag`ı menen ashılğ`an g`umshasın` birigiwinen quralg`an, ol nag`ıs toqıwda salıstırmalı ra`wishte siyrek ushırasadı. Qa`reli gu`l eki variantta ushırasadı. Onın` birewinde to`rt sozilg`an gu`l japıraq ushı iyilgen eki qospag`a iye, bul ha`r bir gu`l japıraqqa g`umsha su`wretine jaqın formanı beredi.

Basqa variantlarında bası sterjen menen biriktirilgen kvadrattın` ta`replerinde gu`ldin` gu`l japırag`ı jaylasqan. Gu`ldin` ha`r bir gu`l japırag`ı g`umsha formasın yamasa liroobrazlı formanı iyeleydi. Shıraylı nag`ıs «qoralı gu`l» barlıq jerde taralg`an. Gu`lli motiv ushları do`n`geleklengen ha`m do`n`gelek formag`a iye eki sızıq penen jiyeklenedi (qorshalanadı). Ayırım jag`daylarda sızıqlar vertikal ko`sherde tu`rleri biriktirilgen jip mu`yiz forması beriledi. Gu`lli motiv ortada mınaday variantlarg`a iye atanaq ta`rizli, juldızsha ta`rizli, gu`l japıraqlı «qoralı gu`l» ba`rinen ko`birek qızıl kiymeshekte qollanıladı. Qara suknog`a gu`l nag`ıslı lentalardı ritmli izbe-izlik penen qızıl, sarı, aq tu`rlerin tigiw ren`li ta`sirdi payda etedi. Qorshawshı sızıqlar ha`m ishindegi gu`l a`dette ren`i boyınsha ha`r qıylı. Sheberlerdin` gu`lli ren` menen ayırıwg`a tırısıwı ba`rqulla belgili. Jalg`ız gu`l su`wretlenbey, qora menen qorshalg`an bag` su`wretlengen. Al japıraq nag`ıs motivi tereklerdin` tog`aydın` su`wreti bolıp tabıladı.

U`shmu`yeshlik ayaqları menen «sırg`a nag`ıs» yamasa «taraq» tigiste toqıwda ushırasadı. Qara u`ydi bezew ushın qaraqalpaq alashasında aqbasqurda «taraq» tek u`sh «tayaqsha»nı salıp da`rwaza dep atalıwshı, kvadratlardan u`lken geometriyalıq kompozitsiyanın` basın ha`m aqırın bezeydi. «Taraq nag`ıs» tiginde tallıq, terekler o`sip shıg`adı, bunı sha`rtli tu`rde tog`ay su`wreti retinde qollanadı. «Qoralı gu`l», «ashılğ`an gu`l», «qa`reli gu`l», «tu`ye taban» sıyaqlı

ayırım o`simlik bezewler barlıq jerde taralg`an, paqal ha`m qamıs japıraqların eske tu`siretug`ın bezewler Qaraqalpaqstannın` arqadag`ı ten`iz jag`alawındag`ı rayonların` tıgıslarında ushırasadı. O`simlik bezewlerdin` ayırım atamaları adamnı` ta`biyatqa bolg`an ku`shli sezimli estetikalıq qatnasların aqlatadı. Ashılg`an gu`ldin` ayırım jag`dayda «gu`l ashıldı» dep ataydı, bul gu`lley basladı, gu`l ashıldı (tap toqıwshını`n ko`z aldın`da bolg`anday) degendi bildiredi. Ko`pshilik o`simlik bezewler u`shmu`yeshli tu`bine o`sip shıqqanday suknog`a nag`ıs toqıl`anda bul tu`pler «qoy tisi» yamasa «tu`ye bas» (zergerlik bezew tu`ymesinin` bası) dep atalatug`ın nag`ıslar menen tu`sindiriledi. «Tu`ye taban» zoomorflıq atı tu`ye tabanı emes, al usı atamadag`ı o`simliktin` atı menen baylanıslı.

BUYIM UShIN NAGIS KOMPOZITSİYASIN SIZIW

Nag`ıs kompozitsiyasın du`ziwden aldın, islenilgen buyımnı`n o`lshemin anıq o`lshep alıw, buyımdı sıpatlı ja`ne de shıraylı shıg`ıwında u`lken a`hmiyetke iye. Buyım o`lshemin alıwda ha`r tu`rli a`spablardan paydalanıladı. Mısalı, ha`r tu`rli mu`yeshli ha`m tuwrı sızg`ıshlar, reyshina, transportir, reysfeder, tsirkul` ha`m bir qatar a`spablar kerek boladı.

Buyım o`lshemi anıq o`lshep alıng`annan son`, buyım ushın qanday nag`ıs kompozitsiyası du`zilse buyım ja`ne de ko`rkemirek, go`zzal ha`m shıraylı shıg`ıwın ko`z aldımızg`a keltirgen halda pikir ju`ritiwimiz lazım. Bunda kompozitsiya du`ziwshinin` du`nya qarası, pikirlew shen`berinin` ken`ligin, en` a`hmiyetlisi onı`n na`zik ta`biyatlıg`ı ha`m sezimtallıg`ının` joqarı da`rejede ekenligine baylanıslı. Demek, bir toqtang`a kelgennen keyin qıtay (kalka) qag`azına nag`ıs kompozitsiyası sızıladı.

Kompozitsiya du`ziwden aldın bir na`rsege anıqlıq kiritip alıw maqsetke muwapıq, yag`nıy buyımnı`n qanday materialdan tayarlang`anlıg`ı itabarg`a alınıw kerek. Jumsaq material alıng`an bolsa u`lkenirek, qattı materialdan alıng`an bolsa maydalaw, quramalıraq nag`ıs tu`rlerinen paydalanıwımız mu`mkin.

Nag'isslı usta sızatug'ın nag'ıs kompozitsiyaları tek g'ana qag'az betin toltırıw yamasa oyma ju`zin oyıw ushın g'ana emes, ba`lki, an`lı ra`wishte ta`biyat ha`m ko`rkemlik nızam qag'ıydalarına a`mel qıl`an halda nag'ıs kompozitsiyası sızıw tu`siniledi. Usı ta`repten alıp qarag`anda, oymakesh ustanın` do`retiwshilik barısındag'ı en` qıyın ha`m juwapkerli basqışnı nag'ıs kompozitsiyası nusqasın sızıwdan ibarat. Eger nag'ıs kompozitsiyası ta`biyat nızamlarına qarsı ra`wishte du`ziletug'ın bolsa, ol halda oyıwda da, pardoz beriwde de ha`r qanday jaqsı na`tiyjege erisilputvu de do`retpe jumıs kewildegidey go`zzal ha`m shıraylı shıqpaydı.

Kompozitsiya degenimiz ne?

Kompozitsiya - latinsha so`zden alıng`an bolıp, «oylap tabıw, bir-birine qarata belgili bir ta`rtipte jaylastırıw, qurastırıw, salıstırıw» degen mag`ananı an`latadı. Kompozitsiya islewde ritm, simmetriya, assimmetriya, kompanovka, ta`kirarlanıw, oray tabıw, bezewdin` dinamikalılgı, ta`biyiyliğı, sulıwlıg'ı ha`m pardozlardıń bir-birine sa`ykesliğı uqsag`an komponentlerdi o`z ishine aladı.

**Kompanovka, yag`nıy jaylastırıw** – sızıw kerek bolg`an nag'ıs kompozitsiyasın yamasa su`wretti qag'az, oyma ushın tayarlang`an taxtasha, buyum yamasa belgili bir ju`zege tuwrı jaylastırıw dep ayıladı.

Simmetriya - «grekche so`zden alıng`an bolıp, o`lshewlerdin` bir-birine mu`na`sipliğı» degen mag`ananı bildiredi.

Assimmetriya - kompozitsiyada simmetriya nızam-qag'ıydalardıń ten` salmaqlıg'ının` bolıwı.

Ritm - nag'ıs kompozitsiyasının` belgili bir bo`limi qandayda bir aralıqta barlıq waqqıtta bir tegislikte ta`kirarlanıp keliwi bolıp, nag'ıstag'ı xarakterdin` u`zliksiz ha`m go`zzal ko`rinisin ta`miynleydi.

Stilizatsiya – ta`biyattag'ı o`simlik, haywanatlar, quslar, ja`nlikler ha`m basqalardıń su`wreti, ren`i, forması ha`m du`zilisin ko`rkem usılda ulıwmalastırıw.

Buyımnan alıng`an o`lshemge sa`ykeslep nag'ıs kompozitsiyalarınan bir neshesin sızıp shıg'ıw usınıladı. Sızılğ`an nag'ıs kompozitsiyalarınan en` sa`ykesi

tan`lap alınıp, shetinen ramka qaldırıw za`ru`r. Ramkasız nag`ıstı bezelmegen u`yge uqsatıw mu`mkin.

Du`zilgen nag`ıs kompozitsiyasın kal`ka (qıtay qag`azı)na ko`shirip axta (ulgi) tayarlanadı.

U`lgi- tayar su`wretti kalkag`a sızıp, sızıp jolların iyne shansıp, buyım betine tu`siriw ushın tayarlanatug`ın zat. Buring`ı waqıtları ustalar oyma ju`zine tuwrıdan tuwrı sızıp, oyıp ketken. Keyin ala u`lgi arqalı su`wretti tu`siriw qolay ekenligin sezgen ha`m onnan paydalanıp kelingen. Buring`ı u`lgiler qag`azdan, eshkinin` terisinen islengen.

U`lgi tayarlaw ushın buyımın` oyma orınlanatug`ın ju`zine mo`lsherlep juqa kalka qag`az alınadı. Nag`ıs kompozitsiyasına tuwrılap simmetriya ko`sheri boylap kalkanı ekige, to`rtke ha`m tag`ı basqa bo`leklerge bo`liw kerek. Bo`leklengen kalka qag`azdın` bir bo`limine nag`ıs kompozitsiyası sızıladı. Nag`ıs sızılğan kalka jumsaq dastıp u`stine nag`ıs sızıqları u`stinen iyne menen tesip shıg`ıladı. Nag`ıstın` u`lken kishiligine qarap iyne tan`lanadı ha`m iyne tesigi aralıg`ı nag`ıstın` mayda yamasa iriligine qarap tesip shıg`ıladı. Tesilgen nusqa tayar bolg`annan son`, kalka qag`az jayıp jiberiledi ha`m bir pu`tin kompozitsiyanı ko`riw mu`mkin boladı. Tayar bolg`an u`lgini oyma ju`zine qoyıp u`stinen untaqlang`an ko`mir yamasa ku`ygen ag`ash ku`lin urıp yamasa basıp ju`rgizip shıg`arılardı. Na`tiyjede nag`ıs u`lgisi buyım ju`zine ko`shiriledi.

REN` TU`SİNİGİ HA`M ONIN` NAG`ISSHILIQTA TUTQAN ORNI

Aynala a`tiraptı qorshag`an ta`biyat ha`m ondag`ı ha`r bir na`rse belgili bir ren`ge iye boladı. A`meliy bezew islerinde nag`ıs salıwdı ren`nen ajıratıp u`yreniwdi hesh qanday ko`z aldımızg`a keltiriw mu`mkin emes. Sebebi ren` onın` tiykarg`ı elementi ha`m estetikalıq sezim ta`rbiyanın` en` a`hmiyetli quralı bolıp esaplanadı.

Ko`rkem nag`ısshılıqta nag`ıs elementleri, bezew ha`m tu`rli formalar, kompozitsiya nızamlarınan tısqarı onı boyawda qollanılatug`ın boyaw tu`rleri,

olardın` o`zine ılayıqlı o`zgeshelikleri, ren` tu`sleri, ren` kaloriti ha`m usı sıyaqlılar belgili a`hmiyetke iye. Eger de biz xalıq o`nerment ustaları ta`repinen islengen a`meliy o`ner u`lgilerin baqlasaq, olardın` anaw yaki mınaw ren` tu`sleri ta`sirine, yag`nıy ren` koloritine boysındırılğ`anın ko`remiz. Sog`an ko`re qon`ır ren`, sarı, aq, jasıl, qızıl, hawa ren` ha`m usıg`an uqsag`an ren`ler ortalıg`ına jaylasqan nag`ıs kompozitsiyaları jaratıladı.

Ko`rkem nag`ıs sızıwda ren`lerden paydalanıwda, onın` kompozitsiyalıq du`ziliwine itibar beremiz, sonın` menen birge paydalanılatug`ın ornın esapqa alamız, yag`nıy bezeletug`ın predmet (na`rse, buyım) ne ekenligi, qay jerlerde paydalanılıwı, ne xızmet atqaratug`ınlıg`ı tamashago`ylerde qanday ta`sir qaldırıwına baylanıslı boladı.

Ha`r bir buyım qanday da bir maqset ushın paydalanıladı, sonın` ushın buyımg`a ko`rkem bezew bergenimizde sol maqset ko`zde tutiladı. Mısalı, jaylardın` ishlerin, mekemelerdin` ishlerin boyag`anda ashıq ren`lerden ko`birek paydalanıladı, al ko`she transportlarının` ha`reketi ushın tayarlanatug`ın belgilerdin` uzaqtan ko`riniwi maqsetinde ko`birek qoyıw ren`ler (toyg`ın ren`ler) isletiledi.

Ha`r qanday sharayatta jumıs islew waqtında birinshi na`wbette ren`nin` jaqtılıq da`rejesi ku`shli, yag`nıy nag`ısshılıq o`nerinin` termini menen aytqanda (tonı) esapqa alınadı.

Eger biz axromatik ren`lerde (aq, qara, ku`l ren`) qarama-qarsı ren` aralaspalarınan paydalanatug`ın bolsaq, tiykarınan aq ha`m qaranı paydalanamız. Ren`lerdin` arasındag`ı qarama-qarsılıqtı kemeyttiriw (a`zziletiw) maqsetinde eki ortadag`ı ku`l ren` paydalanıladı.

Axromatik ren`ler, xromatik ren`ler menen aralastırğ`anda qarama-qarsı ha`m qarsı bolmag`an ren`lerdi payda etiw mu`mkin. Qarama-qarsılıqtı pa`seytiw maqsetinde aq ren` menen qızıl, sarı, jasıl, ko`k ha`m t.b ren`ler aralastırılıp, ortasha ashıq qızıl, ashıq jasıl ha`m t.b ren`lerden paydalanıw mu`mkin.

Demek, usınday ren`ler aralaspalarınan nag`ıs salıwda o`z ornında, kerekli jerinde durıs paydalanıwımız arqalı joqarı na`tiyjelerge erisiledi. Sonday-aq

ren`lerdi nag`ıs kompozitsiyalarına jaylastırıwda, nag`ısshılıqtın` qag`ıyda ha`m nızamlılıqlarına boysındırılıwı kerek. Mısalı, nag`ıs salıwda simmetriyalı kompozitsiyalardı boyawda ren`ler de simmetriyalı toshkalarda, sızıqlarda yamasa maydanlarda jaylasıwı kerek, yamasa ritmlilik qag`ıydasına muwapıq, belgili bir ren` ritmdi maqullag`an halda qaytalanıp turıwı mu`mkin. A`lbette, bul oqıwshılardıń ren`di tanıwına, saylap alıwına u`lken ta`sirin tiygizedi. Bunnan basqa ren`ler spektri, kolorit haqqında tu`siniklerdi nag`ıs salıwdı u`yretiw barısında o`zlestirip aladı. Oqıwshılar nag`ıs kompozitsiyasında kontrast ren`lerden paydalang`an menen, ulıwma belgili bir ren`nin` yamasa ren`lerdin` basım bolıwın ko`remiz. Bul ko`rkem nag`ısshılıqtın` termini menen atag`anda **«kolorit»** dep ju`ritiledi. Mısalı, Geypara nag`ıslar qızg`ısh boladı, tag`ı basqalar jasıl, al u`shinshileri ko`gis bolıwı mu`mkin ha`m t.b.

Ko`rkem nag`ısshılıqta da suw ha`m maylı boyawlardan ken` ko`lemde paydalanıladı. Bul bolsa o`z na`wbetinde talabalardan ren` tu`siniw barısında da kerekli bilim ha`m a`meliy bilimlerge iye bolıwı lazımlıg`ın ko`zde tutadı.

Tayar nag`ıs u`lgilerin boyawda bir ren`nin` bir neshe tu`sleri qollanıladı. Bunda aq boyaw tiykarg`ı orındı iyeleydi. Akvarel boyawları menen qag`azg`a islengen nag`ıslarg`a ren` beriw barısında bolsa, suw ren` tu`sini ashıqlastırıwshı qural sıpatında u`lken a`hmiyetke iye.

Sonı este saqlawımız kerek, ayırım boyawlardı bir-biri menen aralastırıwda bazı bir ıqtıyatlıq jag`daylardı ko`riwimiz lazım. Sebebi, toq ren` tu`sine iye bolg`an boyaw quramına basqa ren` aralastırılса onın` tu`si de toyg`ınlasadı. Bul, o`z na`wbetinde ren` tu`sini tınıqlıq da`rejesine ta`sir ko`rsetedi. A`sirese maylı boyawlarda islengen nag`ıslardıń tu`sleri keyin ala toqlasıp, qarayıp ketedi. Eger de nag`ıslar uzaq waqıt saqlaw ushın arnalg`an bolsa, olardı ilajı barınsha ashıq ren` tu`slerinde boyaw usınıs etiledi. Ulıwma alg`anda, nag`ıs sırtına ilajı barınsha quyash nırı tu`speytug`ın bolıwı lazım. Sonday aq, ıg`al hawa suw tiyiwi de nag`ıstın` uzaq mu`ddetke saqlanıwı ushın u`lken tosıq bolıwı mu`mkin. Ulıwma alg`anda, ko`rkem nag`ısshılıqta mine usı jag`daylardı esapqa alıw kerek.

Ko`rkem nag`isshılıqta to`mendegi ren`ler ha`m olardın` tu`slerinen ken` paydalanıladı.

***Ko`k ren` ha`m olardın` tu`sleri*** (ashıq ko`k, ko`k, toyg`ın ko`k, ashıq hawa ren`, hawa ren`, toyg`ın hawa ren`)

Sarı ren`ler ha`m olardın` tu`sleri (ashıq sarı, sarı, toq sarı, sarg`ish, limon sarı, kadmiyli sarı,)

Qızıl ren`ler ha`m olardın` tu`sleri (ashıq qızıl, qızıl, toq qızıl, ashıq ha`m toyg`ın qırmızı, qırmızı, ot ren`)

Jasıl ren` ha`m olardın` tu`sleri (ashıq ha`m toq jasıl, jasıl, sarg`ish jasıl, ko`gis jasıl)

Qon`ır ren` ha`m olardın` tu`sleri (ashıq ha`m toq qon`ır ren`, qon`ır ren`, qızg`ish ha`m sarg`ish qon`ır ren`, qaraltım qon`ır ren` ha`m basqalar)

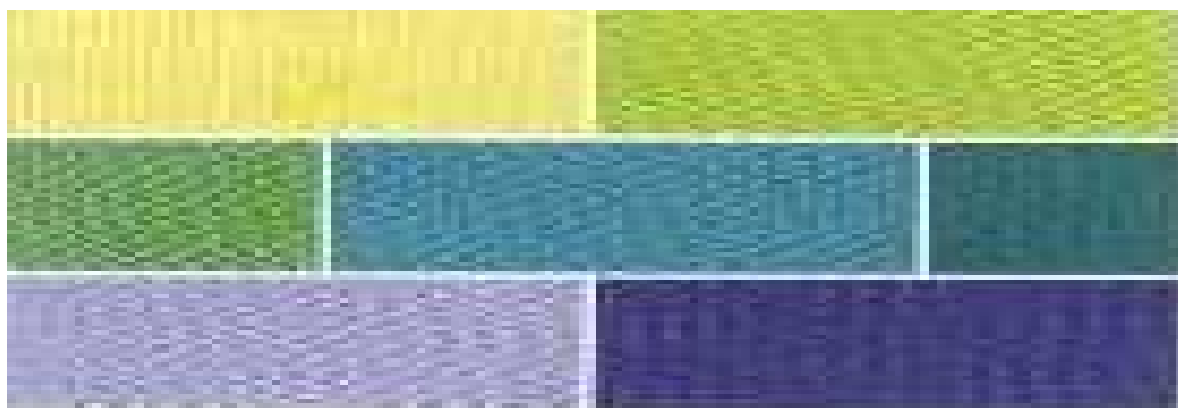
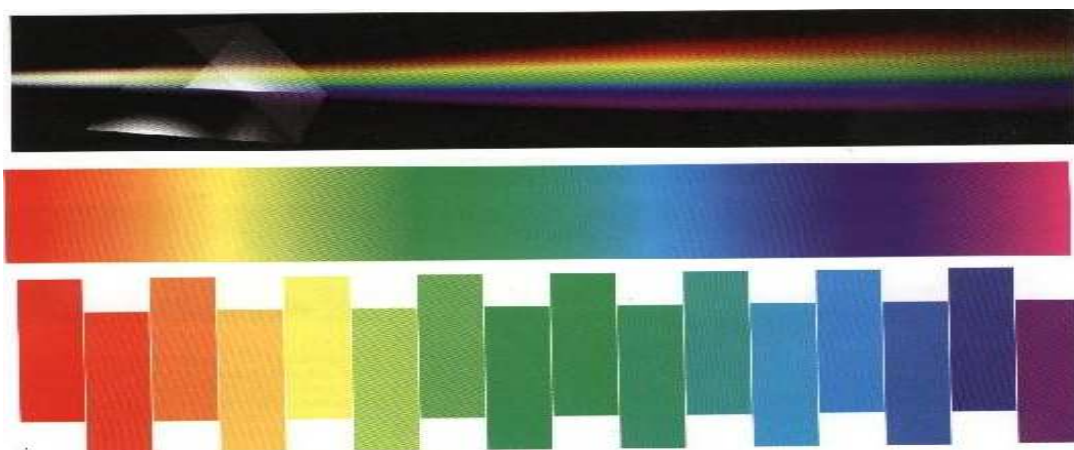
Qara ren` ha`m olardın` tu`sleri (ashıq ha`m toq qara, qara, ashıq ha`m toq ku`l ren`, ku`l ren` ha`m usı uqsag`an ren`ler)

Ko`rkem nag`is salıw shınıg`ıwların tabıslı alıp barıw oqıwshılarg`a boyaw usılların durıs tu`sindirip, ren`ler menen shınıg`ıwlar islew uqıplılıqların bekkemlewge, ren`lerdi durıs tan`lay alıwg`a, oqıw ha`m ko`rgizbeli qurallardan na`tiyjeli ha`m durıs paydalanıwg`a baylanıslı boladı.

Joqarıda ko`rsetip o`tilgen ren`ler ha`m olardın` tu`sleri ko`binelese ko`rkem nag`is koloritin belgilewde joqarı orında turadı. Sog`an qarap ren` ortalıg`ı belgili bir anıq ren` tu`si koloritine boysındırıladı. Mısalı, qon`ır ren`, hawa ren`, sarg`ish yamasa qızg`ish ren`ler ortalıg`ında islengen nag`is kompozitsiyaları usılar qatarına kiredi.

Nag`is salıwg`a u`yretiw barısında oqıwshılar ren`lerden paydalanıwg`a tek g`ana olardın` aralaspaları, ren`ler haqqındag`ı mag`lıwmatlar, geypara nızamlılıqlar menen tanısıp qoymastan, al nag`is salıw shınıg`ıwlarında estetikalıq zawıq aladı.

SPEKTR REN`LERİ

**Suwiq ren`ler:** Ko`k, aspan ko`k, ko`k-sıya tu`r, ko`k-jasıl ha`m bulardın` birikpesinen kelip shıqqan ren`ler. Duz, qar, suw, ay jariqlıg`ı ha`m t.b.

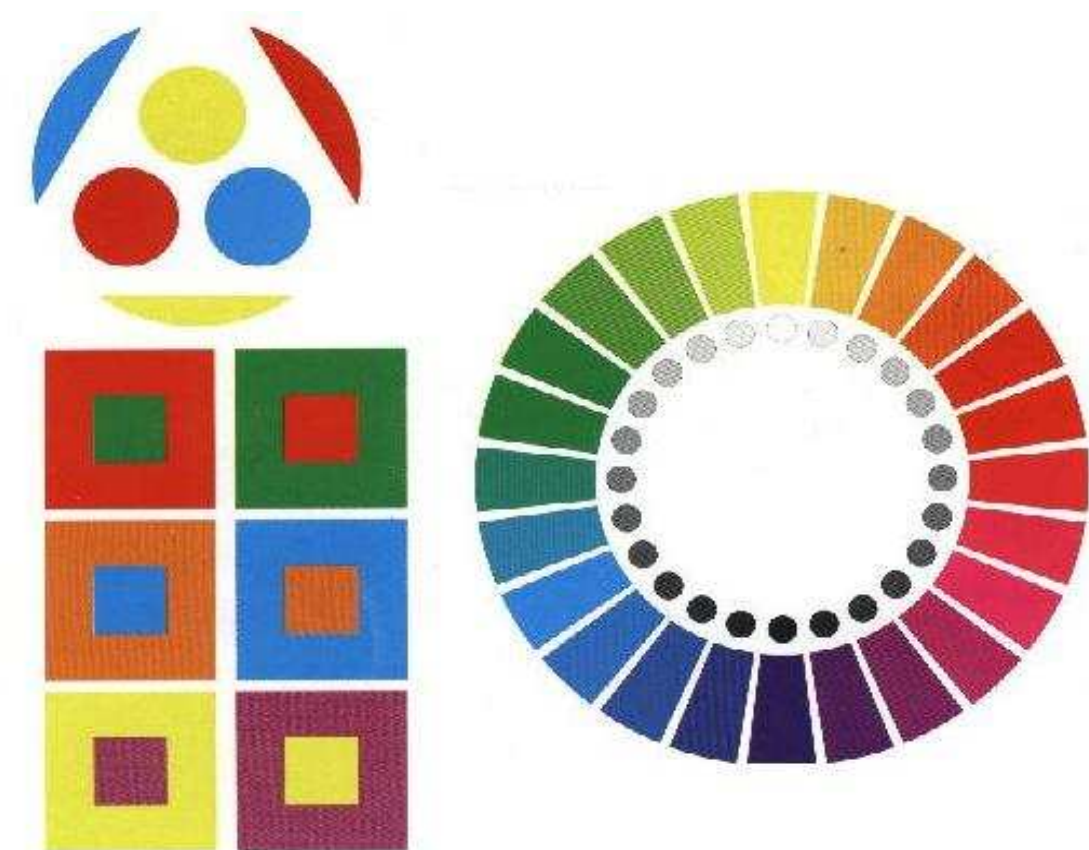

**Jilli ren`ler:** Qızıl, sarı, jalın ren` ham quramında az bolsa da usı ren`ler aralasqan ren`ler. Jilli ren`ler quyash ren`i, jalın ha`m ta`biyatta haqıyqattan da jıllılıq beriwshi dereklerdi

TİYKARG`I, BİRİKPE HA`M QOSIMSHA REN`LER

Ren`lerdi bir-birine aralastırıw jolı menen alıp bolmaytug`ın ren`ler **tiykarg`ı ren`ler** delinedi (qızıl, sarı, ko`k).

Tiykarg`ı ren`lerdi bir-birine aralastırıp shıg`arılattug`ın ren`lerden birikpe yaki jasalma ren`ler (bular toyg`ın sarı, jasıl, sıya ren`).

NAG`IS ELEMENTLERİN SIZIP U`YRENİW

Talabalardı nag`ıs salıw usıl ha`m metodları menen tanıstırıw boyınsha qaraqalpaq xalıq nag`ısının` ken` tarqalg`an elementleri atların aytıp beriw, oqıw materialların o`zlestiriwdi an`satlastıradı ha`m nag`ıs kompozitsiyaların du`ziwde oqıwshılardıń do`retiwshilik qa`biletlerin bekemlew na`tiyjeligin asıradı.

Olardı ulıwma qabıl qılınǵan o`ner tu`sinik terminleri, ko`rkem obraz, kompozitsiya, kolorit tu`sinikleri menen tanıstırıwda usı termin ha`m tu`siniklerdi ja`mlestirip, talabalar bilimi an`ına muwapıq u`yretip barıw kerek.

Da`slepki shınıǵıwlar nag`ıs elementlerin sızıwdan baslanadı. Talabalar barlıq nag`ıs elementlerin bir neshe ret qayta-qayta sızıp u`yrenip bolǵannan son`, olar qıl qa`lem menen sızıp u`yrenedi. Mine usı basqıshta qıl qa`lemdi qolda qalay uslaw kerekligi, tuwrısızıq ha`m iyrek sızıqlar sızıw jolları u`yretiledi.

Qoldı isletiwde to`mendegi qag`ıydalardı bilip alıw kerek. Stol janında tirsek ha`m ko`kirek penen tayanbay erkin otırıw, gewdeni stoldan belgili aralıqta tutıw kerek. Qıl qa`lemdi eki barmaq, bas ha`m ko`rsetkish barmaqlar menen uslaw, kerek. Qoldı usınday jag`dayda tutıw barmaqlardıń erkin ha`reketleniwini ta`minleydi. Kerekli ta`jiriybe tu`rli shınıǵıwlar islew arqalı rawajlanıp baradı. Ta`jiriybe jumıs barısında rawajlanadı, bekkemlenedi ha`m belgili da`rejede avtomatlasadı.

Qol barmaqları ju`da` erkin ha`reketlenetug`ın bolıwı kerek. Talaba qolındag`ı qıl qa`lem barlıq waqıtta ha`rekette bolıwı kerek. Ta`jiriybeni jetilistiriwdin` mine usı basqışında u`lgilerden nusqalar ko`shiriw usılın qollaw maqsetke muwapıq boladı.

Talaba u`lgige qarap sızıwda nag`ıstın` du`zilisi onı tegislikte su`wretlew nızamların o`zlestiriwi kerek, sonda onın` bunnan aldınǵı islerinin` ha`mmesi avtomatlasıw da`rejesine jetken bolıwı sha`rt.

Sızıwdı u`yreniwdin` basınan-aq qoldı durıs isletiw, jumıs texnikasının` usılları menen tanısıw ha`r bir oqıwshının` qa`biletin barg`an sayın rawajlantırıp barıw imkanın beredi.

A`dette texnikalıq ko`nlikpelerin rawajlandırıw eki jol menen: uzaq dawam etken isti u`zliksiz orınlaw barısında ha`m arnawlı shınıǵıwlar arqalı a`melge asadı.

Shınıǵıwlardın` wazıypası bir tu`r operatsiyalardı ta`kirarlaw menen bilimin asırıw ha`m olardı u`zliksiz rawajlandırıp barıwdan ibarat. Shınıǵıwlar na`tiyjeligin, yag`nıy bilimlerin tejemli jol menen rawajlandırıwdın` en` kerekli

sha`rti shınıg`ıwları u`zliksiz o`tkiziw ha`m kem-kemnen quramalastırıp barıw. Texnikalıq sheberlikke ku`ndelik, u`zliksiz islew na`tiyjesinde rawajlanadı.

Qag`azdı bir bu`klep nag`ıs sızıw ha`m qıyıw:

1) To`rt mu`yeshli qag`azdı ortasınan bir bu`klep, betine qa`lem menen nag`ıs u`lgisin sızıp, onnan keyin su`wrette ko`rsetilgende qayshı menen qıyın`.

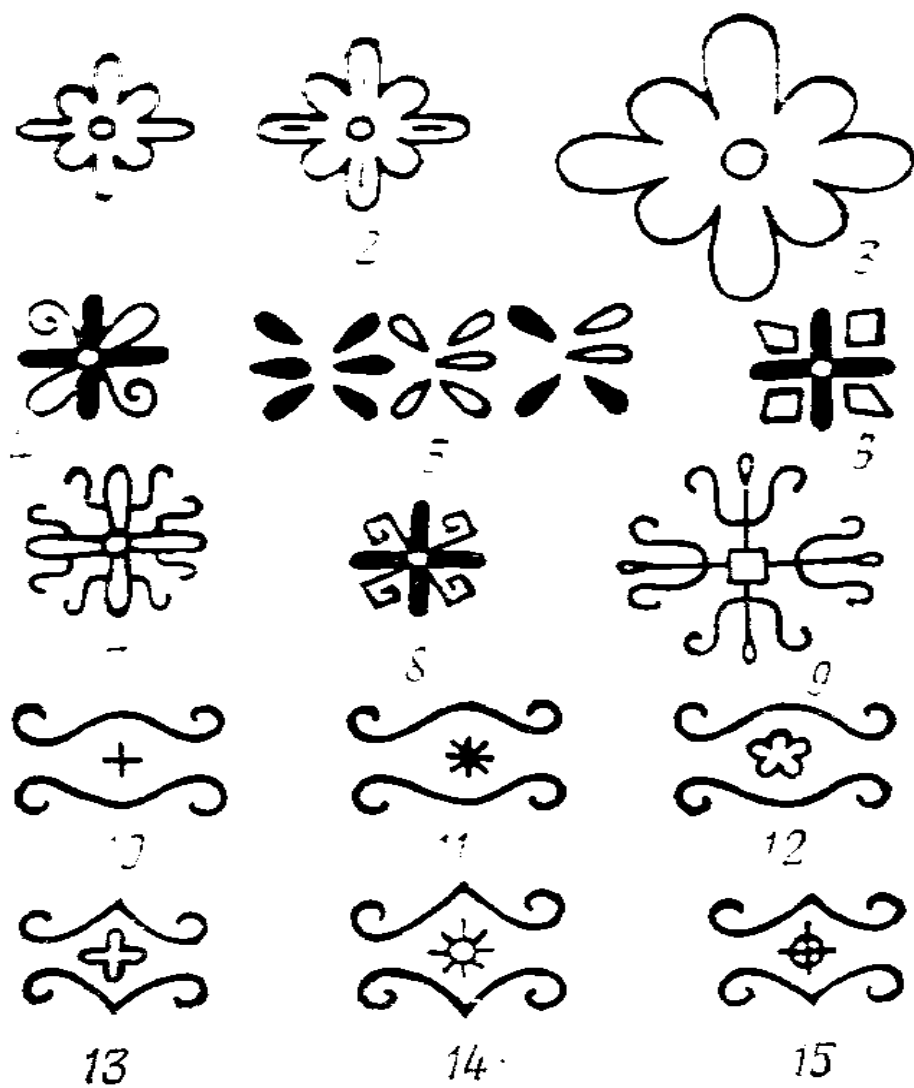
2) Qag`azdı eki bu`klep nag`ıs sızıw ha`m qıyıw.

Endi sızatug`ın nag`ıstın` u`lgisi aldın`g`ı u`lgiden quramalırq.

Bunda ta`repleri ten` to`rt mu`yeshli qag`azdı eki bu`klep nag`ıs sızamız ha`m qıyamız. Sonda to`mendegidey nag`ıs u`lgisine iye bolamız.

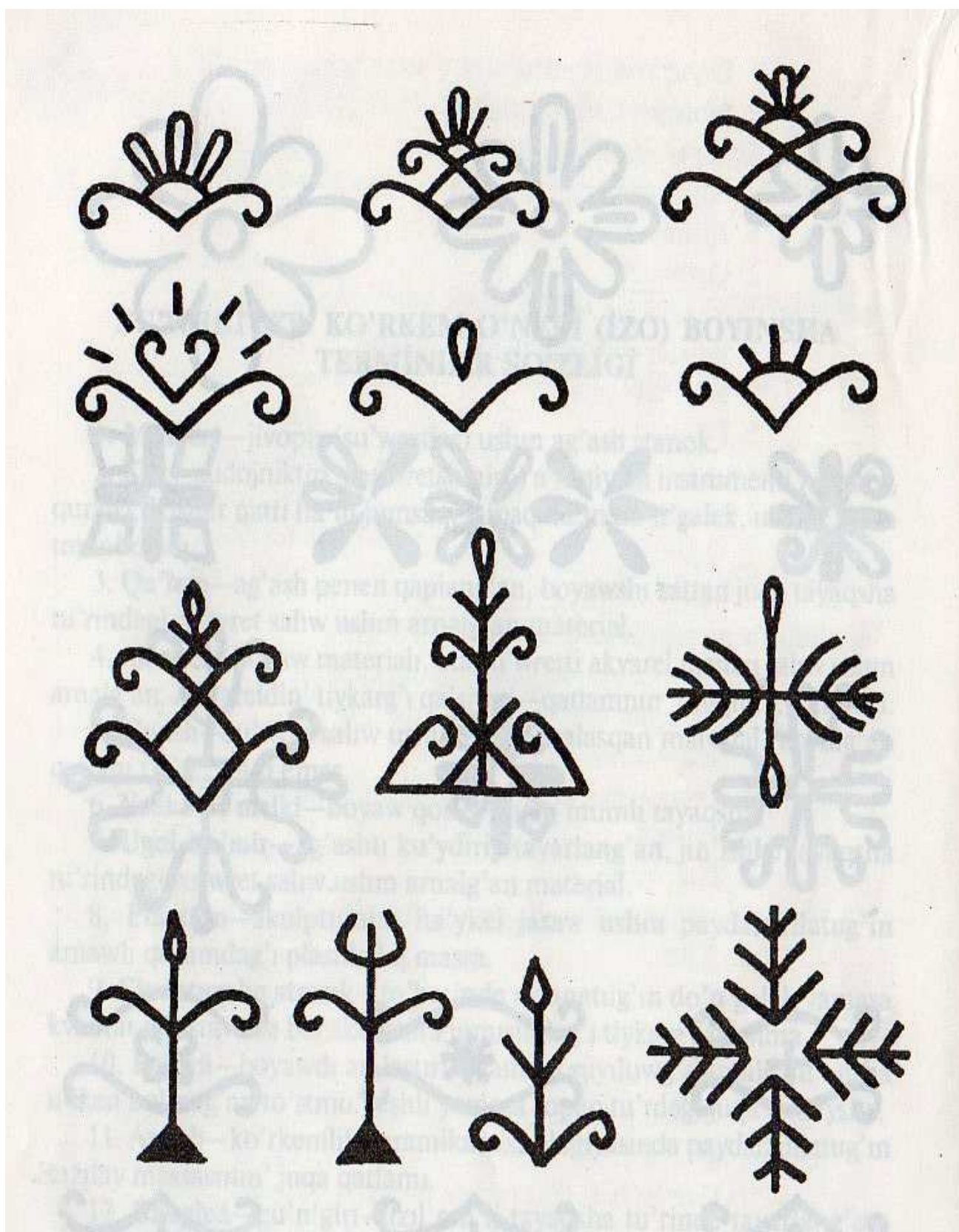
To`rt mu`yeshli qag`azdın` ortasınan joqarıdan to`menge qarap (vertikal) sızıp ju`rgiziledi qag`az uzın sızıp boyınsha bir bu`klenedi, son` qag`azdın` ten` ortasınan kesesine (gorizontal) sızıp ju`rgizilip sızıp boyınsha ja`ne bir ma`rte bu`klenedi.

Eki ret bu`klengennen keyin nag`ıs u`lgisi sızılıp keyinnen qayshı menen qıyıw kerek. Qıyg`annan keyin nag`ıs u`lgisi (kerege nag`ıs) payda boladı.

1-su`wret. Gu`l motivleri

1, 2, 3 - g`awasha gu`l yamasa erik gu`li; 4, 5, 6, 7-gu`l;
8, 9 - qa`reli gu`l; 10, 15 - qoralı gu`l

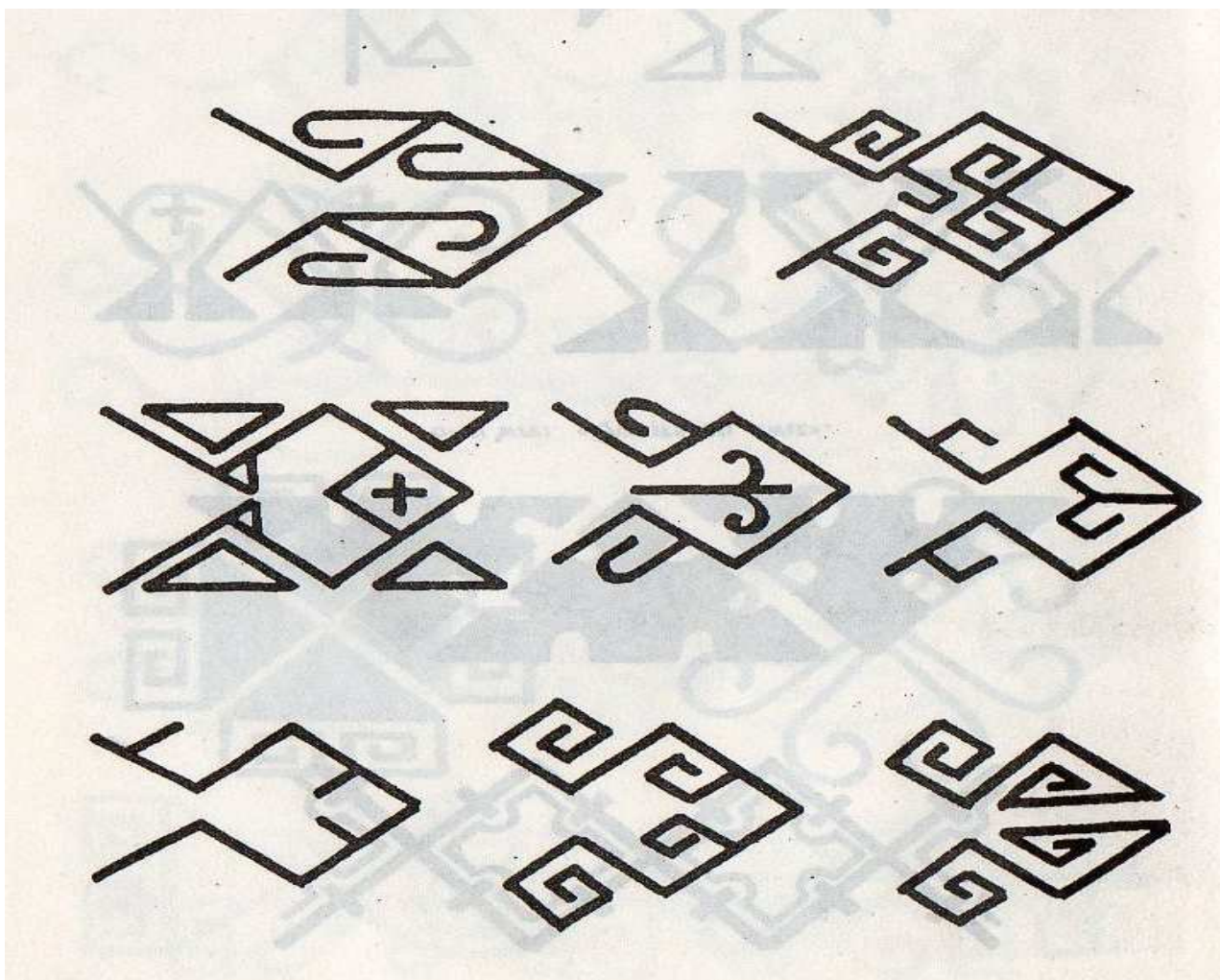

2-su`wret. Gu`llerdin` motivleri.

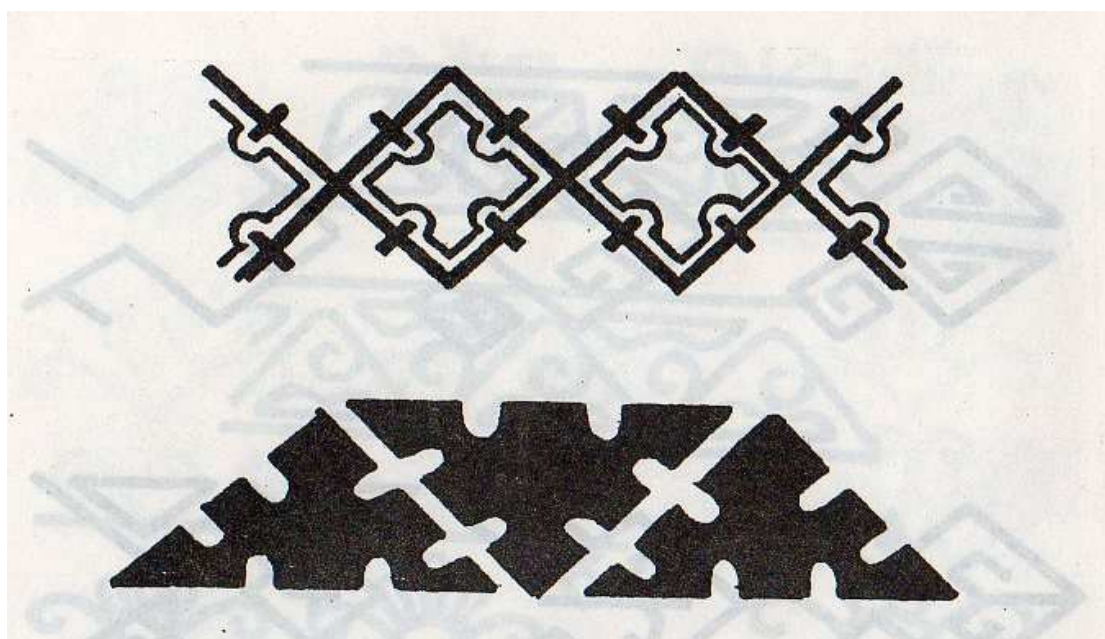
T.A. Jdanko mag`lıwmatları boyınsha bular
«tu`rkmen nag`ıs» toparına kiredi.

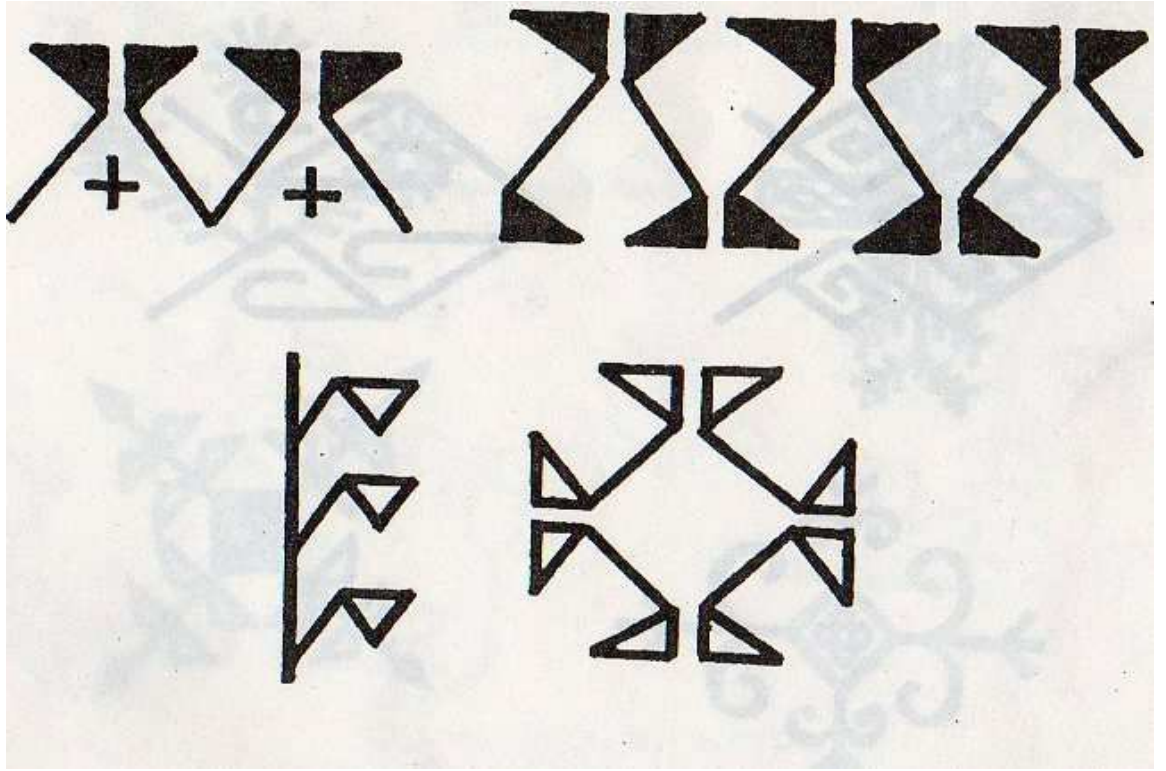
3-su`wret. O`simlik nag`is

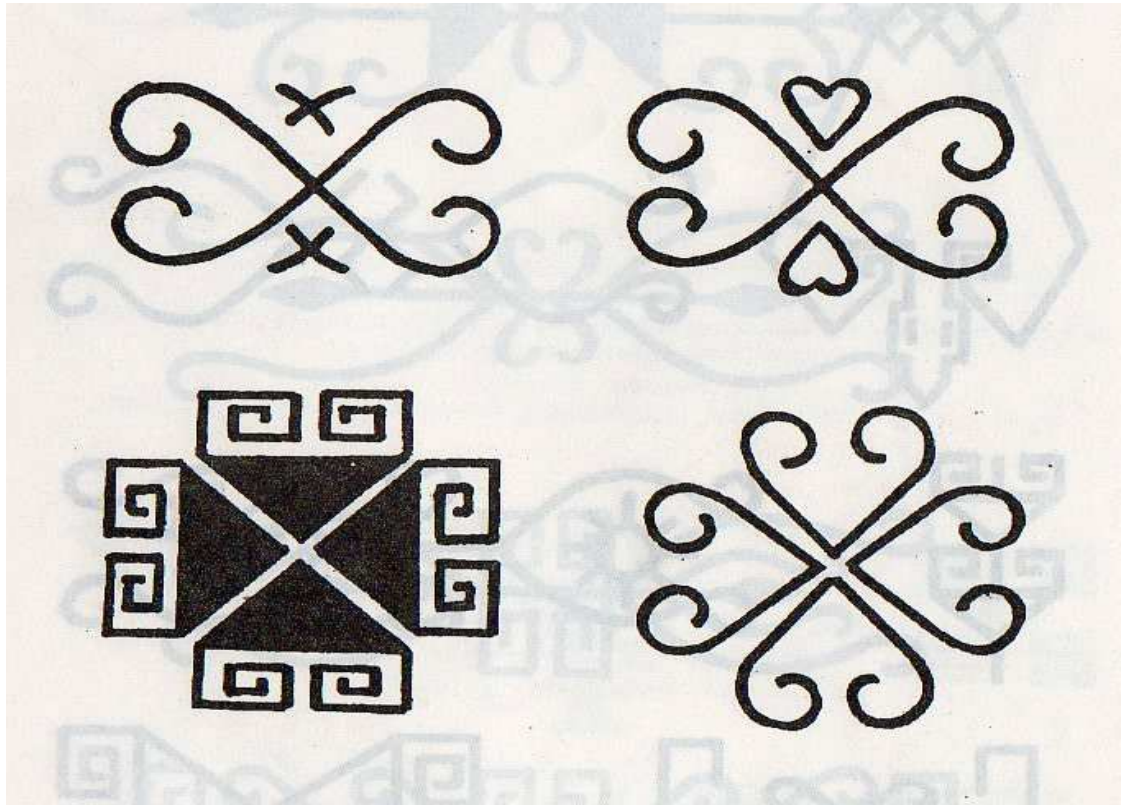
4-su`wret. Baqa nag`is

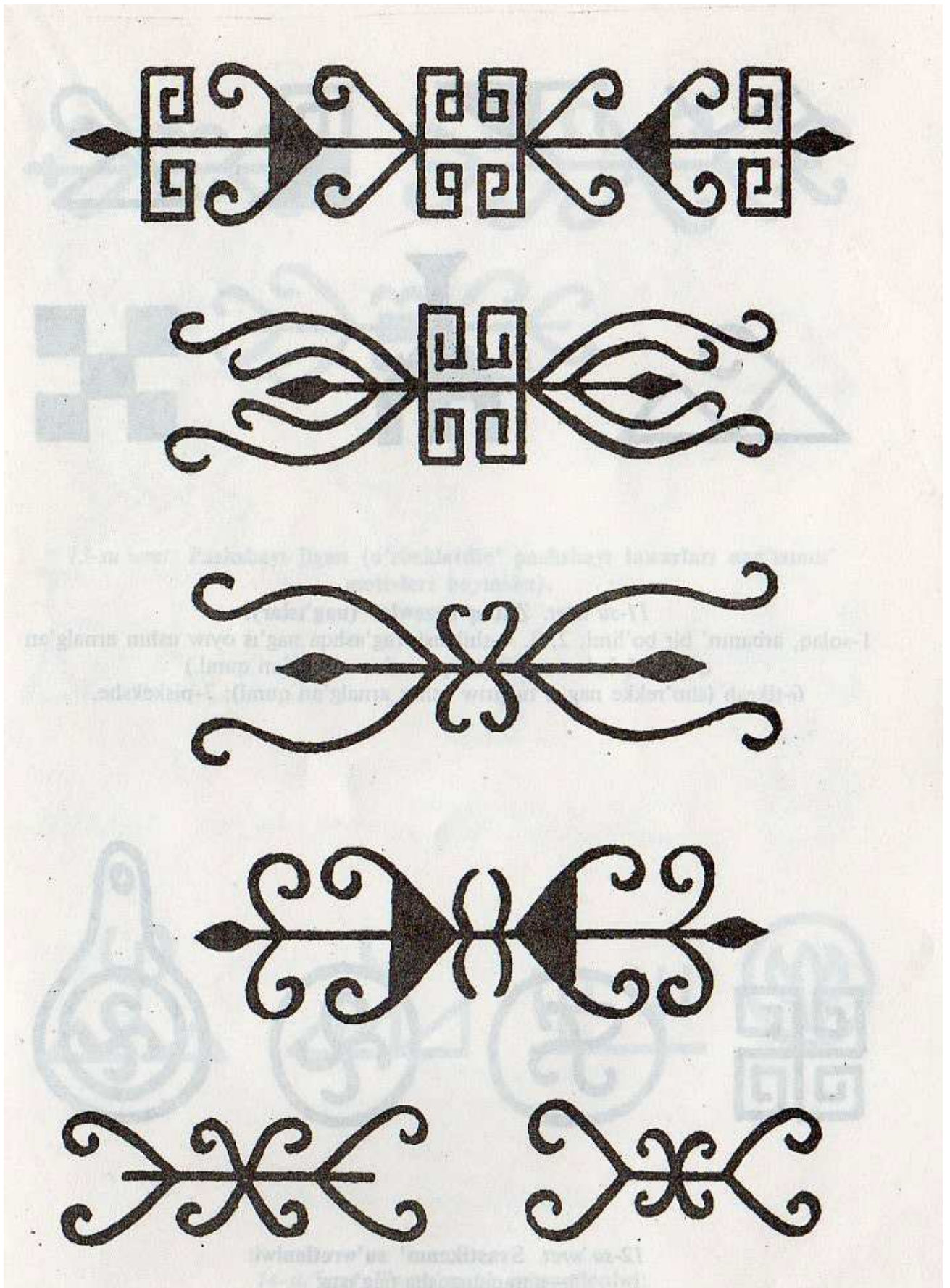
5-su`wret. Quwirshaq nag`is

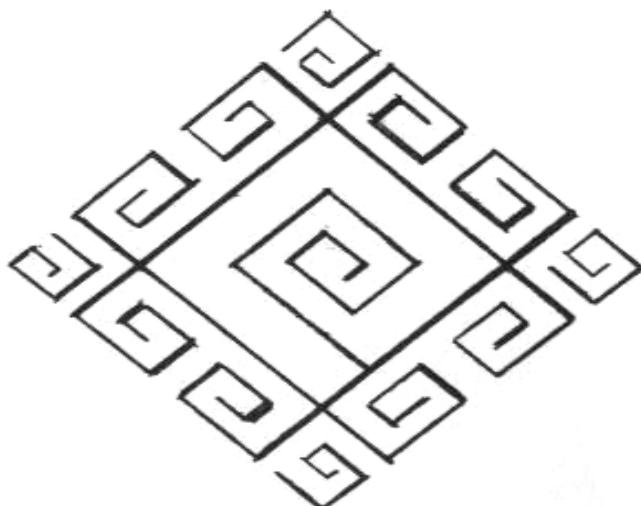
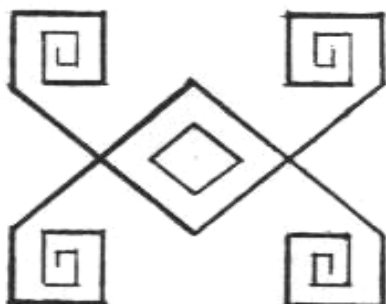
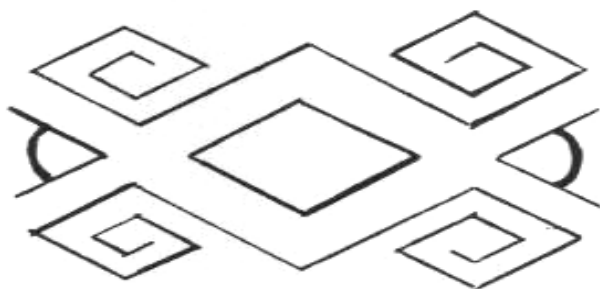
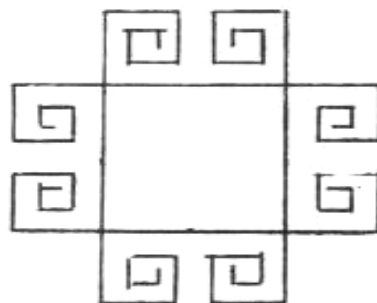
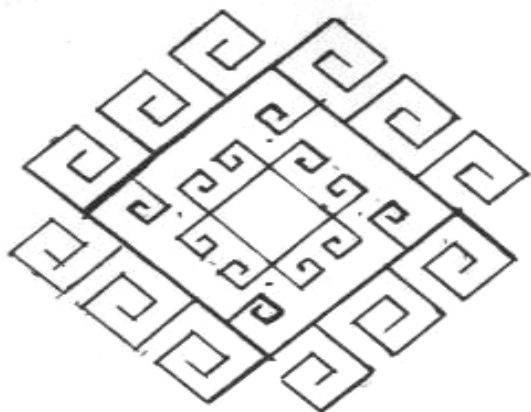
6-su`wret. Gaz moyin motivleri

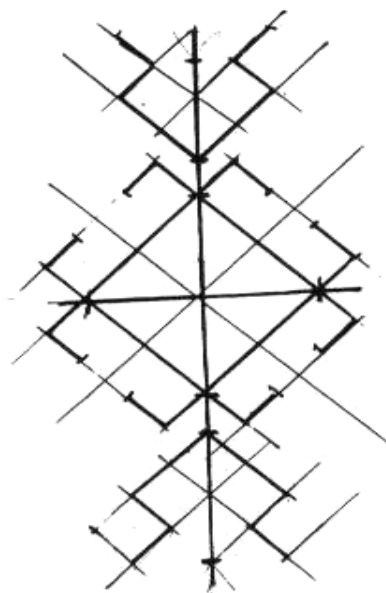
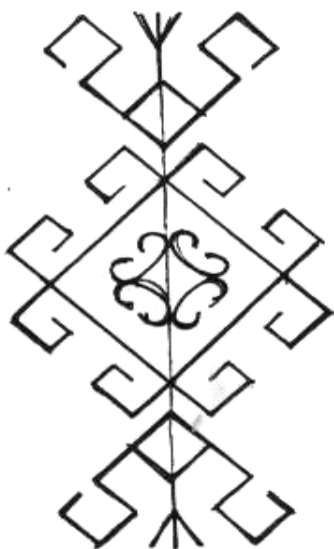
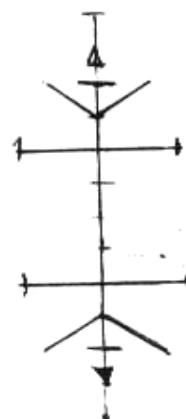
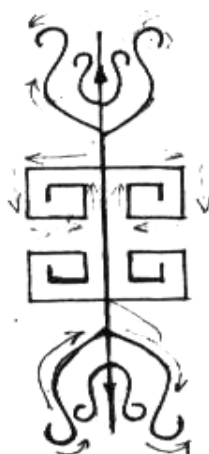
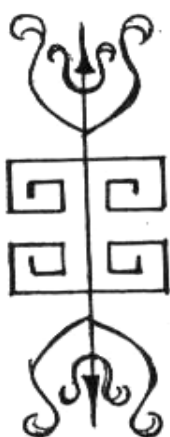
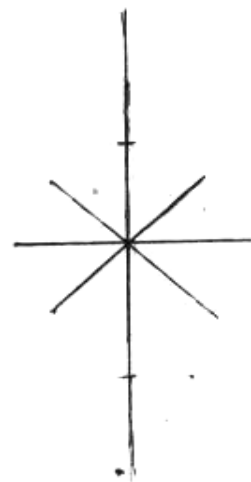
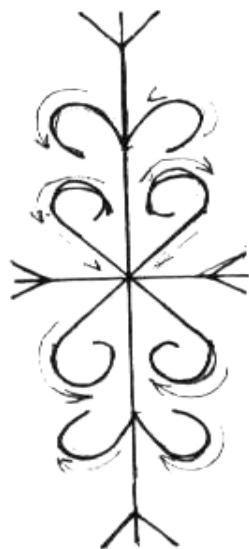
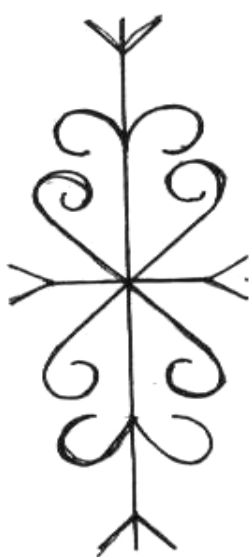
7-su`wret. İyt taban motivleri

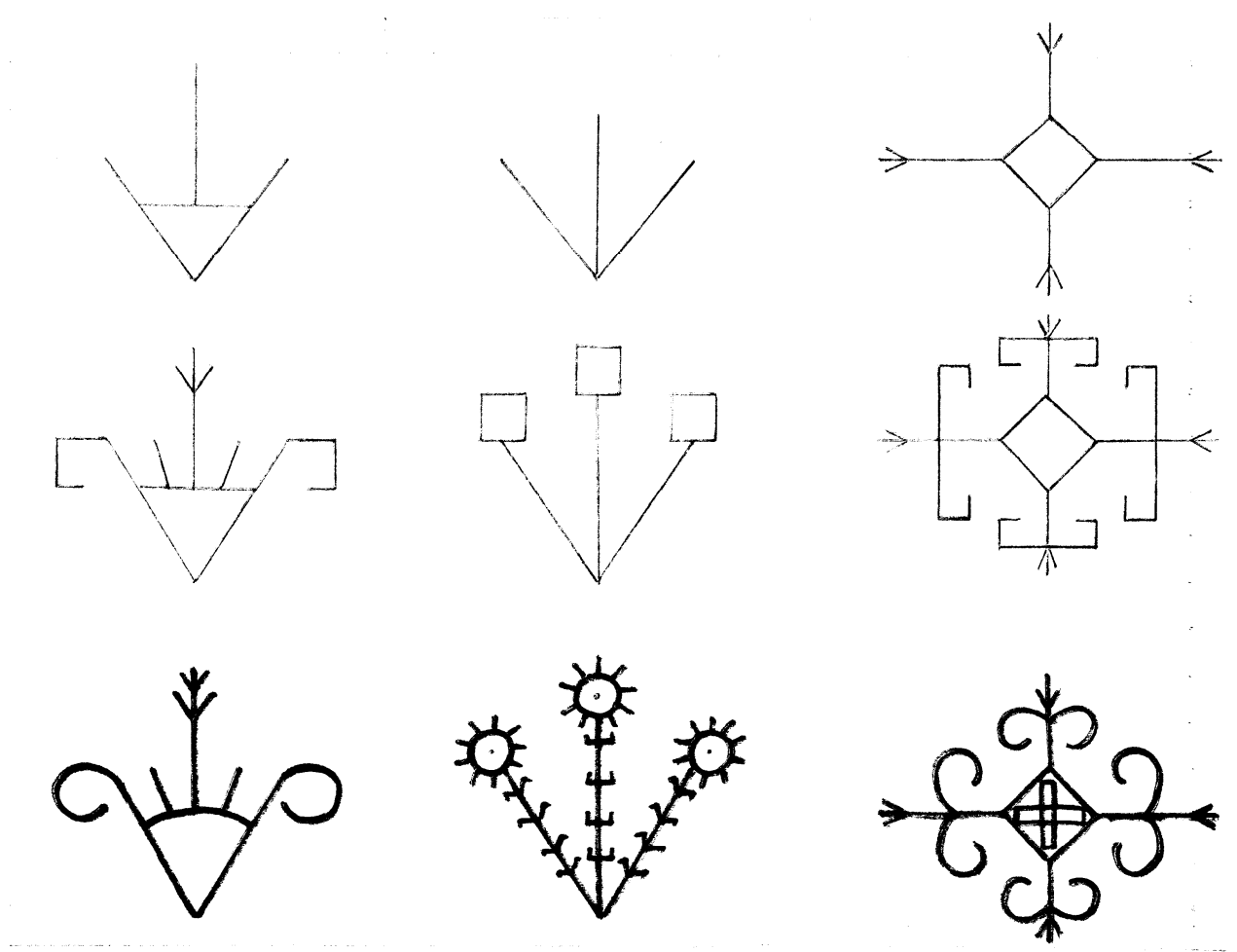
8-su`wret. Sirg`a nag`is

9-su`wret. Mu`yiz nag`ıslar

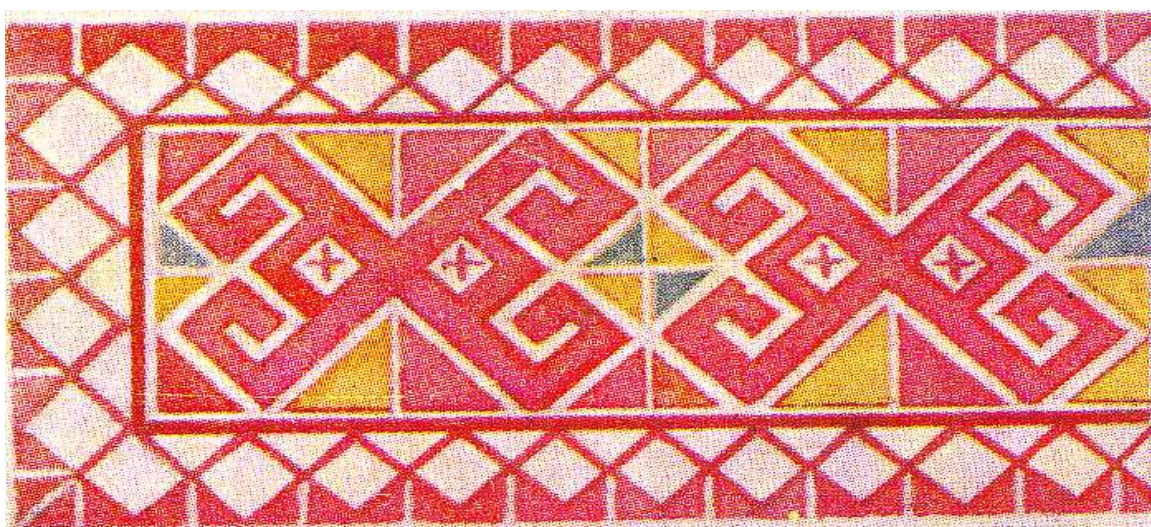
10-su`wret. Nag`is elementlerin basqışpa-basqış sızıw usılı.

11-su`wret. Nag`is elementlerin basqışpa-basqış sızıw usılı.

Nag`isli kompozitsiya du`ziw

PAYDALANILG`AN A`DEBIYatLAR:

1. Kadrlar tayarlaw milliy da`stu`ri //Barkamol avlod O`zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: Sharq, 1997
2. Allamuratov A. Ma`ngi miyras. – N., 1993.
3. Allamuratov A. Du`nya ma`deniyatı tariyxı. – N., 1996.
4. Allamuratov A. Karakalpaks kaya narodnaya iishıvka. – N., 1977.
5. Aytjanova A. Mekteplerde miynet sabag`ında qaraqalpaq milliy nag`ısların u`yretiw. – N., 1993.
6. Sh. Qallıqlıshov, M. Amanbaev Qaraqalpaq milliy nag`ısların. 2011